

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

CZ.1.07/1.2.08/02.0017

Jak poznáme nadané žáky a co potřebujeme vědět, chceme-li s nimi dobře pracovat

Eva Vondráková

Nadaní žáci jsou velmi různorodá skupina. Od většiny svých vrstevníků se liší tím, že **dříve, rychleji, snáze a lépe** zvládají činnost v oblasti svého nadání. Liší se i mezi sebou, nejen druhem a mírou svého nadání, ale také např. vytrvalostí, zájmem a ochotou podřídit se autoritě.

Občas mívají některé vlastnosti, nepříjemné pro dospělé, ať už jsou jimi učitelé nebo rodiče. Na rozdíl od ostatních dětí kriticky hodnotí nebo i opravují práci nás, odborníků s dlouholetou praxí. **Zpochybňují naši autoritu.** Jsou schopni neustále nás něčím překvapovat, někdy i zaskočit. Často je nutno pohotově reagovat. Práce s nimi je jen zdánlivě jednoduchá. Pro učitele i pro rodiče znamenají nadaní žáci permanentní „challenge“ neboli výzvu, nároky na tvořivost, zkoušku odolnosti.

„Termín „nadání“ popisuje děti, které mají mimořádné schopnosti v jedné nebo více specifických oblastech kurikula. Výrazně v nich přesahují vývojovou úroveň svých vrstevníků. Je to víc, než mít pouze vysoké IQ.“

Autorka, Belle Wallace, se zabývá více než 25 let výzkumem a tvorbou programů pro problémové nadané žáky. Upozorňuje na to, jak je důraz na celkový výsledek testování IQ zavádějící, zejména v případě dětí s poruchami učení a dětí nadaných.

Daleko důležitější je **profil intelektových schopností**. Stejný celkový výsledek může znamenat u jednoho žáka vysokou úroveň abstraktního logického myšlení a slabší mechanickou paměť, zatímco druhý jej dosáhne například díky skvělé paměti a navzdory tomu, že řešení logických úloh mu dělá potíže jak v psychologických testech, tak v životě.

Nadání se může týkat současně více oblastí, např. intelektu, umění, tvořivosti, pohybových a sociálních dovedností, **nebo může být omezeno na jednu či dvě z nich**. Ale potenciál, ať už je jakýkoli, se může rozvinout do mimořádně vysoké úrovně činnosti pouze v podmínkách poskytujících přiměřené vybavení a psychologické příležitosti k učení. Děti, které mají potenciál pro mimořádně vysokou úroveň činnosti, mohou potřebovat takové vzdělávací podmínky, jaké nespécializované školy nabídnout nemohou.“

Uvádí se, že takových dětí jsou 2–3 %. Prof. Joan Freeman, anglická psycholožka, která se dlouhodobě zabývá výzkumem nadání, uvádí, že kdyby měly všechny děti šanci na úplný rozvoj svých předpokladů, dokázalo by 20–25 % z nich vyniknout v některé z oblastí lidské činnosti.

Nadání samo nezaručuje úspěšnost. Jeho uplatnění bývá obtížné. Co je vlastně kritériem úspěšnosti? Americká psycholožka Barbara Kerr ve své knize *Smart girls two, a new psychology of girls, woman and giftedness*, uvádí: „Tradiční definice úspěšnosti se týkají školního prospěchu, postavení v zaměstnání a platu. Kariérou je obvykle míněno výnosné zaměstnání, nejčastěji vysoce kvalifikované. Objevili jsme ještě další význam pro úspěšnost a kariéru. Chceme-li pomoci nadaným dívkám a ženám pochopit a plánovat jejich životy smysluplně a efektivně, potřebujeme nové definice.

Úspěšnost znamená být plně tím, čím člověk může být, v souladu s jeho vnitřně přijatými vlastními hodnotami. Úspěšnost se pak netýká známkou či platu, ale **naplnění vlastních snů.**“

Nadané lze rozdělit zhruba do dvou kategorií:

a) **výrazně nadprůměrní** – obvykle se snadno a rychle učí, bývají konformnější a jsou-li motivováni, bývají úspěšní. Tato skupina nejvíce profituje z možnosti vzdělávat se ve výběrových školách, třídách a na víceletých gymnáziích.

b) **mimořádně nadaní** – tvoří ji asi 2 % dětí. Mívají větší problémy v přizpůsobivosti. Jejich ostré vnímání pravidel a rozporů jim často brání chovat se konformně, což jim činí problémy ve vztahu k autoritám. Těmto žákům nestačí pouhé přeskupování v rámci třídy. Potřebují pracovat se staršími dětmi, či zcela individuálně.

Pro tuto skupinu žáků je nezbytná horizontální i vertikální prostupnost vzdělávacího systému, bez ohledu na jejich věk a stupeň školy.

Čím se obvykle vyznačují velmi nadaní žáci:

1. **Paměť a znalosti** – vynikající paměť a používání informací.
2. **Sebeřízení** – sami vědí nejlépe, jak se učit, a jsou schopni si sami své učení kontrolovat.
3. **Rychlost myšlení** – mohou strávit více času plánováním, ale potom se rychleji rozhodují.
4. **Zpracování problémů** – doplní si informace, zjistí, co je a co není důležité, a rychleji se doberou k podstatě věci.
5. **Pružnost** – i když je jejich myšlení obvykle systematictější než myšlení ostatních dětí, jsou schopni si uvědomovat a přijmout i jiný možný způsob učení a řešení problémů.
6. **Dávají přednost složitosti** – mají tendenci dělat hry a úkoly složitějšími, aby byly zajímavější.
7. Už od raného věku mají mimořádnou schopnost **záměrného a dlouhodobého soustředění**.
8. **Časná symbolická aktivita** – velmi brzy se naučí mluvit, číst a psát.

Metody identifikace

Je užitečné znát schopnosti a zájmy dítěte, abychom věděli, v čem je podporovat a s čím je zbytečně netrápit. Známé a oblíbené je měření inteligence. Výsledky testů poskytují zajímavou a užitečnou informaci, nikoli však postačující. Víc nám řekne způsob, jakým dítě pracuje, jak se ptá, o co se zajímá, jak zvládá konkrétní činnosti mimo zkouškovou situaci.

Zahraniční výzkumy uvádějí, že rodiče, kteří se svým dětem věnují, dokážou odhadnout jejich schopnosti v 90 % správně. U učitelů je toto procento mnohem menší, ale výrazně se zvyšuje se stoupající informovaností o projevech a potřebách nadaných dětí.

Identifikace nadání by neměla být jednorázovou záležitostí, nýbrž procesem. K identifikaci je užitečných především těchto 6 zdrojů informací o dítěti:

1. práce žáka – výsledky i způsob, jak postupoval
2. psychologické testy
3. posuzování žáka učitelem
4. posuzování žáka rodiči
5. posuzování žáka spolužáky
6. rozhovor se žákem samotným

Více lze nalézt např. v publikacích přední světové odbornice v oblasti výchovy a vzdělávání nadaných, psycholožky Joan Freemanové, viz www.joanfreeman.com

Základní způsoby práce s nadanými žáky:

Akcelerace – urychlování postupu (předčasný vstup, přeskočení ročníku)

Enrichment – obohacení, rozšíření, vyšší náročnost výuky

Přeskupování žáků – speciální školy a třídy
soustředování nadaných v rámci školy a třídy
účast na projektech
spolupráce s dalšími institucemi –
víkendové semináře atd.

Kombinace těchto postupů - např. souběžné studium některých předmětů
nebo oblastí učiva ve vyšší třídě nebo
na vyšším stupni vzdělávání,
domácí výuka

V centru pozornosti současných výzkumů, týkajících se nadání, je interakce mezi potenciálem dítěte a možnostmi jeho rozvoje. Přiměřené vzdělávání vyžaduje odpovídající vybavení a úroveň výuky.

Vysoká úroveň potenciálu může být ve školách rozvíjena prostřednictvím:

diferenciace – přiměřenost kurikula a učiva vlastnostem konkrétního žáka (pestrá nabídka pro různé typy žáků),

individualizace – vzdělání „šité na míru“. Žák má větší odpovědnost za obsah a tempo svého vzdělávání. Měl by se vést k tomu, aby kvalitu svého učení sám kontroloval.

Další příklady práce s nadanými:

Akcelerace:

- **rychlejší postup v rámci předmětu či tématu:** žák dochází na část výuky (např. matematiku, nebo jenom na určitou oblast učiva) do vyšší třídy nebo na vyšší typ školy
- **vertikální přeskupování žáků:** nadaný mladší žák pracuje ve skupině starších
- **extrakurikulární aktivity:** různě zaměřené kluby (např. informatika), letní školy – nadané žáky často poznáme podle širokého spektra mimoškolních činností
- **souběžné studium:** vedle kurikula školy, kterou navštěvuje, žák studuje podle středoškolského kurikula např. algebru, geometrii, trigonometrii, nebo čistou či aplikovanou matematiku na vysoké škole.
- **„zhuštěné“ studium:** žák zvládne výukový program v mnohem kratší době (např. za 1/3 času, který potřebují ostatní)

- **vlastní tempo a/nebo organizace studia:** žák si vytváří vlastní programy učení a pracuje podle nich. Vyplňuje tak obvykle čekání v době, kterou ostatní potřebují k tomu, aby ho dohnali
- **konzultant:** expert, který je průvodcem a spolupracovníkem žáka v určité oblasti zájmu. Může jím být např. třídní učitel nebo rodič. Konzultanty (mentory) může také poskytnout blízká univerzita.
- **korespondenční kurzy:** žák jimi může vyplnit čas výuky v normálních vyuč. hodinách.

Příklady obohacování, rozšiřování učiva:

- **Projektové vyučování**
- **Méně formální výuka** – využívání moderních metod výuky: kooperativní učení, programy rozvoje tvořivosti, kritického myšlení, projekt „Začít spolu“ atd.
- **Samostudium** – individuální studijní plán apod.
- **Možnost setkávat se s osobnostmi** z různých oborů lidské činnosti, případně s nimi spolupracovat
- **Zvláštní vybavení** – učební pomůcky, kvalitní školní knihovna, hračky, hry na zvýšení dovednosti pozorovat a plánovat (nemusí nutně souviset s právě probíranou látkou)
- **Podpůrné systémy** – místní sdružení, kluby, společnosti (šachisté, turisté, knihovny, muzea, galerie atd.)
- **Soutěže**
- **Využívat vybavení vyšších typů škol** (laboratoře)
- **Úprava kurikula** – měnit úroveň náročnosti a zajímavosti, zhušťování učiva, přeskupování dětí do skupin podle podobných zájmů
- **Prohlubování učiva** a vytváření dovedností vyššího řádu – zamýšlet se nad globálními problémy např.
- **Soustředování nadaných** a jejich souběžné vzdělávání místo části výuky na odborných pracovištích a vyšších typech škol

Pokyny pro práci s nadanými žáky v běžné třídě:

- 1) Bylo by dobře, kdybyste jako učitel/ka věděl/a, co už žáci znají
- 2) Měl/a byste jim dát najevo, že to víte
- 3) Nenuťte je opakovat základní úroveň učiva jenom proto, že ji právě probíráte se třídou
- 4) Místo práce na základní úrovni nebo jejího procvičování jim poskytněte možnost zúčastnit se činností, stimulujících další rozvoj nadaných žáků. Umožněte jim pracovat na složitější a abstraktnější úrovni.
- 5) Zjistěte, jaké jsou jejich zájmy a zohledněte je při přípravě projektů
- 6) Poskytněte jim určitou volnost ve způsobu, jakým využijí „ušetřený čas“
- 7) Dovolte jim postupovat v učení rychleji, než jejich spolužáci
- 8) Nechte je při učení často užívat techniky vlastního objevování a vyhýbejte se dominantním výukovým metodám
- 9) Důvěřujte jejich schopnosti učit se netradičními způsoby
- 10) Pomáhejte nadaným žákům najít jim podobné vrstevníky. Neposuzujte jejich sociální dovednosti pouze na základě toho, jak vycházejí se svými spolužáky
- 11) Motivujte je (uvádějte je v nadšení) možností volby, vlastního výběru (témat, úkolů, postupu)
- 12) Dopřávejte jim hodně zkušeností se stanovováním vlastních cílů a hodnocením vlastní práce.

Podmínky pro úspěšný rozvoj potenciálu všech žáků:

- 1) Učte žáky sebezpoznání a podporujte zdravou sebedůvěru
- 2) Motivujte je k zájmu o poznávání a vzdělávání
- 3) Ved'te je k pracovitosti, zájmu o vlastní rozvoj a pochopení tohoto zájmu u druhých
- 4) Ved'te žáky k toleranci k odlišnostem i v oblasti vyššího nadání a zájmů
- 5) Učte je sociálním dovednostem, respektujte přitom jejich osobnostní zvláštnosti (nesnažte se socializovat introverta za každou cenu) a učte je respektovat tyto zvláštnosti u druhých
- 6) Učte je, jak se učit

Závěrečná doporučení

-Je třeba podněcovat žáky k samostatnému myšlení, zejména na vyšších úrovních Bloomovy taxonomie (znalosti, porozumění, aplikace, **analýza, syntéza, hodnocení**, případně obrácené pořadí posledních dvou úrovní).

- Při realizaci individuálního vzdělávacího plánu pro mimořádně nadaného žáka je zapotřebí průběžně sledovat jeho vývoj a **přizpůsobovat program aktuálním vzdělávacím potřebám a možnostem žáka.**

- Zároveň je důležité sledovat současnou situaci ve vzdělávání, porovnávat vlastní plány s realitou a **mít přehled o aktuálním vývoji a novinkách ve světě.** Zejména tam, kde je špičková úroveň. Tak, abychom byli schopni to nejlepší pohotově zpracovat a aplikovat v oblasti vzdělávání.

- Osvědčuje se **méně byrokracie a více důvěry ve schopnosti dětí, žáků a studentů.** Mohou-li se sami aktivně podílet na řízení svého programu,, zvyšuje to jejich motivaci. Poznává se to na kvalitě výsledků a snížení problémů s nedostatkem kázně.

- Je důležité **dávat větší prostor otázkám žáků.**

- osvědčuje se využívat **mentoring** – spíše neformální vedení žáka odborníkem na problematiku, ve které chce žák rozšiřovat svůj obzor.

- Dalšími z variant rozvoje nadání a zájmu o vědu může být **e-learning**, účast na letních, víkendových, a dalších soustředěních, apod.

- „**Hands-on science**“ – příležitost dělat opravdovou vědu, „vlastníma rukama“. Pro běžnou školskou praxi: příležitost dělat něco „doopravdy“, nikoli řešit uměle vykonstruované příklady a cvičení. To platí pro všechny věkové kategorie – od mateřské školy po univerzitu.

PARTNEŘI

PROJEKTU